

אתגר השירות העורפי

הרב יצחק הרשקוביץ

ראשי פרקים

- א. הקדמה – אתגרים פנימיים ואתגרים חיצוניים
- ב. בין בחור ישיבה לחייל
- ג. הכנה לשירות צבאי בישיבות
- ד. חובות הלבבות והאיברים
- ה. הכנה נכונה לחייל העורפי
- ו. לא ימוש ספר... – עצות לתקופת השירות
- ז. במקום סיכום

א. הקדמה – אתגרים פנימיים ואתגרים חיצוניים

במאמר זה נבקש להתבונן באורח החיים הרצוי של החייל העורפי¹, בין השאר תוך עיון בדבריו של רבנו בחיי אבן פקודה, מקדמוני הוגי האומה, ותוך התבוננות על ההכנה הראויה לחיי האזרחות נטולי המסגרת התורנית המחבקת, אשר להם קווי דמיון רבים לשירות העורפי.

1. התמקדותנו לא תהיה ביחס שבין חיילים קרביים לעורפיים, וגם לא נשווה את תרומתם של שני הציבורים הללו לצה"ל ולאומה ככלל, שכן במרבית המקרים שבהם משרתים בחורים דתיים בשירות שאינו קרבי, הגורם המרכזי לכך הוא אילוץ חיצוני, בריאותי או משפחתי. לפיכך, השאלה איזו צורה מצוות השירות היא העדיפה אינה מרכזית. ובכל זאת ראוי לתת את הדעת לעצם השאלה האם שירות קרבי אכן עדיף. לנוכח ההתפתחויות שחלו בבתי המדרש הציוניים בשנים האחרונות, אני חש צורך להעיר על מגמה שלילית ותמוהה בעיני: בחלקים נרחבים בציבוריות הדתית-לאומית נתפס השירות העורפי כשירות חלקי, שאינו מממש את מסירות הנפש הראויה מכל חייל בצבא, שאינו תובע את מלוא התביעות הרוחניות והפיסיות מהחייל, וכהתחמקות ממשמיותיו האמתיות של הצבא. מי שלרוע מזלו נגזר עליו לשרת את האומה מהמשרד ולא מהשטח, בעצם "לא עושה צבא". רוח רעה זו שמנשבת מבין כותלי בית המדרש גורמת נזקים חמורים לשתי קבוצות השירות, הן הקרבית והן העורפית. הקרביים רואים בדרך כלל את מי שטורח ועמל למענם, כאדם ש'הסתדר' בצבא בזכות תרגילים ומניפולציות, ובכלל כאדם פחות. המרחק בין תפיסה זו לגאוה, לשון הרע והלבנת פני חברו ברבים קצר, והוא נעבר פעמים אין-ספור. מנגד, ניצבים החיילים שנגזר עליהם להשתמש בשכלם, או בכישורים אחרים שצה"ל ראה לנכון לפתחם, כגון: הפצת תורה בבסיסי צה"ל או שמירה על הכשרות והתשתית הדתית בהם, או כל פעולה אחרת הקשורה בתחזוקה, לוגיסטיקה ושלישות, תכנון הכוח, עזרי מודיעין, ועוד ועוד. עולם הישיבות יוצר דמורליזציה חמורה ומדאיגה בקרב חיילים אלה, משפיל אותם עד עפר, ומדביק למצחם אות קין, עד כדי כך שהם עלולים להתקשות במציאת שידוך, להתקשות בהשתלבות חברתית בקרב בני גילם בישיבה, ולגרום להם רגשות אשמה כבדים, מהולים בדימוי עצמי נמוך.

למעשה, מי שמכיר את מבנה הכוח הצבאי בעולם בכלל, ובצה"ל בפרט, מבין היטב שאין לתפיסה זו על מה להסתמך, אלא רק על בטחון עצמי מופרז של החייל הקרבי המצוי. אמנם, החיילים הקרביים נדרשים למאמצים פיסיים קשים, ולעתים אף מסכנים את חייהם יותר מאשר החייל העורפי, אך אין בין עובדות אלה לבין המחשבה שהם תורמים יותר לאומה מאומה. לחייל העורפי אפשרות להתבטא ביחידתו פי כמה וכמה מלחייל הקרבי הפשוט, והיכולת שלו לתרום תרומה משמעותית לאומה גדולה עד מאוד. מטבע הדברים הוא אינו אמור לשמש לוחם, אחד מני רבים, אלא פעמים רבות מוטלת עליו אחריות כללית וציבורית

לעניות דעתי, האתגר האמתי העומד בפני המבקש לעסוק בסוגיית השירות העורפי הוא בניית כלי התמודדות ורקע רעיוני מכונן לחייל הדתי העורפי. לשם כך, יש צורך לחלק את האתגרים הרוחניים העומדים בפני חיילים עורפיים דתיים לשני סוגים: אתגרים פנימיים ואתגרים חיצוניים.

דרכם של האתגרים הפנימיים היא מה'פנים' אל ה'חוץ', והם נוגעים לכל ההכרעות שמכריע האדם בנוגע לניצול זמנו, חומרי הקריאה שהוא נחשף להם, אופי תרבות הפנאי שלו, מחשבותיו ורצונותיו.

לעומתם, האתגרים החיצוניים מגיעים מ'החוץ' אל ה'פנים', והם מזומנים לאדם לפרקים, ללא התייעצות מוקדמת, ופעמים רבות אין לאדם שליטה אישית עליהם. דוגמאות לכך הן האנשים שהמערכת הצבאית הטילה על החייל לעבוד עמם, אופי הבסיס שבו הוא משרת, מסגרת הזמן הפנוי המוקצבת לו, אופי התפקיד ועוד.

מול שני סוגי אתגרים אלו מצויות גם שתי צורות התמודדות שונות, ויש להיזהר מבלבל ביניהן, ומלטשטש את הבדליהן.

אל מול האתגרים החיצוניים ניצבת בראש ובראשונה ההלכה, על כל סעיפיה והכרעותיה. ההלכה היא הכלי שבאמצעותו נדרש כל אדם מישראל להתמודד עם העולם ועם ההפתעות שזה מזמן לו. ביחס לאתגרים הקונקרטיים שמנינו לעיל ניתן למצוא את הלכות לשון הרע, הלכות ייחוד וצניעות, הלכות שבת, כשרות, מועדים וכו'. כל אלה הם מסגרות שהתורה מצביה, בשביל ליצור חיץ בין עובד ד' למי שאינו כזה.

לעומת זאת, בכל הנוגע לאתגרים הפנימיים, על אף מקומה החשוב והמשמעותי, נדמה שההלכה אינה הכלי המרכזי של ההתמודדות. האתגרים הפנימיים הם מבחן אישי של כל עובד ד', לבדיקת

משמעותית, ובעזרת התמסרות למשימה אישית וציבורית זו הוא עשוי להגדיל את הרווח שהמינה והצבא יפיקו בעשרות מונים. זאת לעומת החייל הקרבי, שנדרש על פי רוב למלא את משימותיו ללא דגש עצמי נרחב. ודאי שאצל החייל הקרבי ההתבלטות החיובית תבוא לידי ביטוי בתכונות כגון עזרה לזולת, התמסרות למילוי המשימה ועוד, שהן מידות טובות ומועילות. אך על פי רוב היוזמה והבעת הדעה, ההעמקה בצורכי האומה ודרכי הפתרון לה נמנעות מחיילים בעלי תפקידים כאלה. דווקא החייל העורפי, מטבע תפקידו כמכונן את עמוד השדרה הצבאי, יכול ליטול עליו יוזמות ותכניות, לייעל ולרומם חלקים מסוימים בצבא בצורה גדולה מאוד.

התפיסה המפלה את החייל העורפי לרעה, מקוממת ביותר כאשר היא באה משורות עולם התורה. עולם זה, האמון על חיזוק כוחות השכל האנושיים, וביסוס תשתית רוחנית איתנה, ולאו דווקא פיסית, היה מן הראוי שיכבד ויעריך תרומה שכלית והכרתית לצבא, ולא רק התגברות על מכשולים פיסיים כאלה ואחרים.

לעניות דעתי, ברור שמי שמסוגל לתרום בצורה מלאה ושלמה יותר דווקא בתפקיד עורפי – אין להמעיט מערך תרומתו לצבא ולאומה כלל וכלל. המדד לכך הוא הכרעת הצבא, המכיר את צרכיו, ומודע באופן כללי ליכולות של המועמדים לשירות. אם פלוני, על אף הפרופיל הקרבי שלו, מזומן לתפקיד עורפי חשוב, תפקיד שבו הוא יכול לתרום תרומה משמעותית מאוד לצבא, יש בכך הודאה שהצבא מעריך יותר את שירותיו בתפקיד עורפי מאשר בתפקיד קרבי.

ומי שלא זכה לפרופיל קרבי, או שמסיבות חיצוניות כאלה ואחרות נמנעת ממנו אפשרות שירות זו, יטה אוזן להצעות הצבא ולא יראה בהן רע במיעוטו, כי אם צינורות השפעה אפשריים שלו לאומה ולצבא. אין להעלות על הדעת צורת חשיבה אחרת, לעניות דעתי, מצד האמת. ודאי שגם מי שאינו מסכים עם תפיסת עולמי, ראוי לו שיתבונן בעולל החברתי שנעשה לאלה שאינם משרתים שירות קרבי, ויאמץ לעצמו גישה עיונית זו, לכל הפחות מן השפה ולחוץ, ויזהר בכבוד חבריו.

עוצמת רצונו הפנימי וחשקו בעבודת ד', לבדיקת מגמת חייו והבנת ערכם ותכליתם. ההלכה, מטבע אופייה, אינה מבקשת להתוות דרך אישית, כי אם ליצור נורמות ציבוריות ותשתית נוחה לקיום חיים רוחניים². האמונה היא שאמורה למלא חלל זה, והיא זו שנועדה להתוות לאדם את דרכו בחיים. ההלכה היא רק **מסגרת החיים**, שאת **תוכנם** הם מקבלים **מעולם האמונה**, המסייע לאדם להציב לעצמו מטרות אמוניות ורוחניות, ובונה לו את הכלים להגיע אליהן.

ב. בין בחור ישיבה לחייל

בחורי ישיבה אמונים, מטבע הדברים, על בניין אישיותם ונפשם. מרבית זמן הלימוד בישיבה מוקדש ללימוד ועיון בתלמוד ובמסכתעף ממנו. לכאורה, לימוד זה הוא הלכתי באופיו, שכן הוא עוסק במוטל על האדם ובדרך הישר שילך בה מצד הדין, ופחות במידות ובדעות רעיוניות ומופשטות על מהות החיים ועל עבודת ד'.

אולם, לפום קושטא אין בניתוח זה אבחנה נכונה של המציאות. בחורי הישיבה, רובם ככולם, אינם רגילים בלימוד אליבא דהלכתא, ולימודם נועד יותר לבנות את אישיותם הלמדנית והשכלית, ופחות להתוות להם דרכי התמודדות מול אתגרי העולם החיצוניים-הלכתיים. הלימוד העיוני אינו הלכתי, כי הוא לא מהווה הבדל ניכר בין עובד ד' למי שאינו כזה. הלימוד העיוני נועד להשפיע על הנפש, ולקרבה לאביה שבשמים באמצעות כוחות השכל וההכרה, ובאמצעות החיבה הרגשית המתלווה ללימוד בעמל ומתוך התמסרות אמיתית. "מאור שבה מחזירו למוטב"³.

ומכאן, מחד גיסא הלימוד העיוני הישיבתי אינו מספק כלים להתמודדות עם מסגרת חיצונית שהנה בעייתית מבחינה רוחנית, ומאידך גיסא הוא גם לא בונה בניין אמוני-מחשבתי פנימי מסודר ומאוזן, שיסייע למי שנתון במצוקה מצד האתגרים הפנימיים הרובצים לפתחו.

מרבית הבחורים הלומדים בישיבה מצויים בחממה רוחנית, שחוסכת מהם אתגרים שליליים, ומניעה אותם מבחינה פנימית באמצעות האווירה הלמדנית התומכת. חממה זו לא מחייבת אותם להיבנות מבחינה אמונית פנימית, בעיקר לא לנוכח אתגרים וטלטלות רוחניות.

2. אין המחשה טובה לכך מאשר התבוננות במניין תר"ג המצוות. המתבונן יראה שחלקן של המצוות הכרוכות בעולם המחשבה שולי, מול חלקן של המצוות הכרוכות במעשה: לא יותר מחמש-עשרה מצוות עוסקות בשרעפיו המחשבתיים של עובד ד', אף על פי שהשכל ועולם הרוח הם החלקים הנעלים ביותר באדם. התורה בוחרת להעניק לאדם חירות מחשבתית גדולה למדי, אך מצמצמת מאוד את עולם המעשה שלו. זאת, מתוך רצון שתהליך התמורה של עובד ד' יתבסס בראש ובראשונה על זיכרון הרצון האישי, מלאכה שאין לעשותה באמצעות גורמים חיצוניים. כוחה של התורה הוא, כאמור, בהשתתות סביבת עבודה נוחה, כר פעולה מחשבתי נוח, שיזרז את האדם לעסוק במשמעות הרוחנית של עבודתו המעשית, ויוביל אותו להכרה באמתות האלקיות ולהעמקה בהן. אולם מרגע שבניינו ההלכתי בנוי והוא מחייב אותו, התורה מבקשת מהאדם ליטול יוזמה ועצמאות על חייו, ולהפעיל את שכלו בתוך מסגרת רוחנית רחבה ביותר, לא מתוך מצווה הלכתית בלבד, אלא מתוך רצון לתת טעם ותוכן לחייו. איכה רבה הקדמה ב.

בשל כך, המסקנה המתבקשת היא, שהלימוד הישיבתי הקלסי, במשמע העיון התלמודי, אינו נותן מענה בעבור ההכנה לשירות צבאי, ובוודאי לא לשירות העורפי על מכלול אתגריו שצוינו לעיל.

הדבר מתבטא, בין השאר, בתמורה המתרחשת אצל רבים מבוגרי הישיבות, שאינם מצליחים לשמר את אורח החיים השאפתני שנהגו בו בישיבה. הדברים מתבטאים בחוסר קביעת עתים לתורה, אי הקפדה על קלה כחמורה בנושאים רבים ומגוונים, ובעיקר – בינוניות דתית ואינטלקטואלית. לא כאן המקום להרחיב בפתרון בעיה קשה וחמורה זו, אך דומני שבהצעות הפתרון שיינתנו בהמשך ניתן להקל במקצת גם את הסימפטומים של בעיה זו.

כמו כן, פעמים רבות ניתן לראות חיילים בני"שים שנשחקים קשות מבחינה דתית במהלך שירותם, אף על פי שעברו את חוויית ההכנה הישיבתית, ולמדו בישיבה כשנתיים לפני גיוסם. התופעה מחריפה (לא עשיתי ניתוחים סטטיסטיים, אך זו תחושת האישית) בקרב חיילים עורפיים בבסיסים סגורים.

חיילים אלה, על אף הרקע הישיבתי העשיר שלהם, לא תמיד מוצאים לעצמם את המניע הפנימי שישאב אותם לתוך התרוממות רוח, והם נמצאים פעמים רבות שוקעים במעבה החומריות הצבאית, הריקנות והרדידות. אין כוונתי ח"ו לקטרג על צה"ל ויחידותיו, ובוודאי המשימות המשמעותיות שהצבא מבצע הנן מאושיות האומה, אך באופן מעשי ההווי המצוי בחלק הארי של היחידות בצה"ל בשעות שאינן שעות העבודה – בעייתי ביותר מבחינה הלכתית ורוחנית.

במקרים כגון אלה ההלכה אינה נותנת מענה של ממש, כי אין בהכרח איסור הלכתי בלצפות במשחק כדורגל במועדון, או בלשחק שש-בש ולקרוא עיתונים לאורך כל היום. אולי, לכל היותר, ביטול תורה. אך ללא מסגרת תומכת, היכולת של החייל הדתי המצוי לשמור על מסגרת קבועה וארוכה של לימוד תורה היא כמעט בלתי אפשרית. במקרים אלה, מי שצריך לשים גבולות הוא לא העולם ההלכתי, שכוחו כמניע חיזוני מוגבל, כאמור, כי אם עולם האמונה הפנימי. המוטיבציה לעסוק בדברי חכמה, לא לבזבז את הזמן ולמצוא משימות ומטלות חיוביות, כל אלה צריכים לנבוע מבפנים, מתוך הרצון, ולא מתוך המסגרת. חייל המודע לתפקידו בעולם, ליכולותיו הרוחניות ולאתגרים הרוחניים שהציב לעצמו, יוכל לנצל טוב יותר את הזמן מחד גיסא, ולהימנע מלהידרדר בזמן שאינו מנוצל, מאידך גיסא.

ג. הכנה לשירות צבאי בישיבות

המתבונן בלוח הזמנים של תכניות הכנה לשירות בישיבות שונות מקבל מייד את התחושה שהאתגר האמתי העומד בפני החייל בצבא הוא אתגר הלכתי, הכרוך באתגרים החיצוניים שתיארנו לעיל. על פי דרכן החינוכית של הישיבות עולה, כי במקרים רבים ההכנה ההלכתית, בשאלות עירוב, שמירת שבת, כשרות, ייחוד, טוהר הנשק וכו', היא הנחוצה לחייל הדתי. ישנה גם הקפדה לתת מענה לשאלות רוחניות מסוימות, בעיקר בשל ההכרה בשחיקה הדתית של מי שיוצא מהאווירה הרוחנית התומכת של הישיבה, לאווירה אחרת בצבא. ולכן ניתנות שיחות מוטיבציה רוחניות, על ערכו של השירות, על קדושת המחנה ועוד.

ברי שהתייחסות זו למרכזיותם של האתגרים ההלכתיים נובעת מהעובדה, כי ההכנה לשירות הצבאי בישיבות מתייחסת לשירות הקרבי – אשר בו אמנם האתגר המרכזי הוא האתגר ההלכתי – בלבד, ולא לשירות העורפי.

עדות לכך ניתן למצוא בשלל השו"תים שנכתבו בשנים האחרונות, המדריכים את החיילים מבחינה רוחנית. רובם ככולם עוסקים בשאלות הלכתיות קונקרטיות, הלקוחות מעולמם של החיילים הקרביים. אין כמעט בשום ספר⁴ התייחסות של ממש לבעיותיו של החייל העורפי, ואם ישנן – הן בטלות בשישים.

גם הלימוד העיוני הישיבתי הקלסי מחדד את היכולות השכליות של הלומד, ומאמץ את כוח הזיכרון שלו ואת כוחותיו האנליטיים. אך לא תמיד הוא מקדם את האדם לעבר תמורה ושינוי פנימי. כמובן, תפיסת העולם הישיבתית הקלסית מניחה ש"מאור שבה מחזירו למוטב", והעיסוק המוגבר בתורה תמיד מקדם את האדם לשינוי נפשי פנימי. אולם, כפי שנראה בהמשך, היו מגדולי ישראל שביקשו למצוא מענה משמעותי ביותר לחובות הלבבות, לדרישות הרוחניות הנשגבות מהנפש הישראלית, במחוזות אחרים מאלה של הלמידה העיונית ההלכתית-תלמודית.

לאור דברינו אלה, ברור כי אין בהכנה לחיילים הקרביים מענה מספיק בעבור החייל העורפי, שכן באופן טבעי ייתקל החייל העורפי פחות בשאלות הלכתיות, והרבה יותר בשאלות הנוגעות באתגר פנימי, ברצון לעבוד את ד' גם בבדידות רוחנית, **שאלות של למה, ולא רק שאלות של איך.**

על כן, לעניות דעתי, יש לחולל רפורמה בתכנית ההכנה לשירות הצבאי בכלל, והעורפי בפרט, בין השאר מתוך התבוננות גם על ההכנה לחיים שאחרי הלימוד בישיבה, חיי האזרחות נטולי המסגרת התורנית המחבקת.

ד. חובות הלבבות והאיברים

רבנו בחיי אבן פקודה, מראשוני ההוגים היהודיים שכתבו ספרי מחשבה, מתקיף בהקדמת ספרו החשוב, "חובות הלבבות", חלקים ניכרים מציבור לומדי התורה. וזו לשונו:

ואמרו על אחד מהחכמים, כי היה יושב עם בני אדם עד חצי היום וכשהיה מתיחד עם חבירו, היה אומר: 'הבו האור הצפון', רצונו לאמר חכמת הלבבות.

ונשאל אחד מן החכמים על שאלה נכרית מענין דין הגרושין, והשיב את שואלו: **אתה האיש השואל על מה שלא יזיקנו, אם לא ידענו, הידעת כל מה שאתה חייב לדעתו מן המצוות, אשר אינך רשאי להתעלם מהם ואין ראוי לך לפשוע בהם, עד שנפנית לחשוב בשאלות נכריות, אשר לא תקנה בידיעתן מעלה יתרה בתורתך ואמונתך, ולא תתקן בה מעוות במדות**

4. כך לפי בדיקה שלי; שגיאות מי יבין.

הערות העורכים: גם לאחר בדיקה מקיפה נמצאו בספרות התורנית מעט מאד התייחסויות שיכולות לסייע לחייל העורפי. המעט שנמצא מובא בסוף הספר...

נפשך? והנה אני נשבע, כי מחמש ושלשים שנה אני מתעסק במה שצריך לי ממצוות תורת, ואתה יודע רוב טרחי בעיון ורב הספרים אצלי, ולא פנית לבי למה שפנית לבך לשאול עליו. והאריך להוכיחו ולביישו על זה⁵.

טענתו של רבנו בחיי היא, שקיימת דיספרופורציה בין המאמץ העיוני המוקדש אצל חלק מלומדי התורה בלימודם, לבין המחוז הרוחני שאליו חותרת התורה להביאם. התורה מתחלקת לשני חלקים שאינם שווים: חובות האיברים וחובות הלבבות. חובות האיברים הן המצוות המעשיות, כדמות תפילין, מזוזה, שמירת שבת וכו', ואילו חובות הלבבות הן המצוות הכוללות את התמורה הנפשית שתובעת התורה מכל איש ישראל. בכללן נמצא את הכניעה לקב"ה, אהבתו, האמונה הזפה והטהורה באחדותו וחוסר גשמיותו, תיקון המידות ועוד. רבנו בחיי סובר, כי חלקן של חובות הלבבות גדול, הן מבחינת חשיבותן והן מבחינת כמותן והיקפן, מחלקן של חובות האיברים. וזו לשונו:

וכאשר חקרתי על מספרם ופרקיהם – מצאתים לרוב מאד בהתלדס, עד שחשבת, כי מה שאמר דוד ע"ה 'לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצנתך מאד', אמרו על מצוות הלבבות, כי מצוות האברים יש להם מספר ידוע, כמו תר"ג מצוות, אך מצוות הלבבות רבות מאד, עד כי אין לתולדותיהן מספר⁶.

כעסו של רבנו בחיי, כפי שהתבטא בציטוט הקודם, הוא על ההתעסקות המוגזמת של חלק מהלומדים בפרטי פרטים של מצוות מעשיות, שלא יגיעו לעולם לידי ביטוי ממשי ומעשי אצלם, תוך הטיית משאבי הזמן היקרים שלהם מהעיסוק החשוב והתובעני יותר – חובות הלבבות, תיקון מידות הנפש, וזיכוך מושגי האמונה. כלומר, רבנו בחיי מציע שהעיסוק בחובות האיברים יתמקד בעיקר באופן הקיום המעשי שלהם, ובידיעת ההלכות הנדרשת לשם הימנעות מתקלות הלכתיות.

לא כן העיסוק בחובות הלבבות. זה צריך להיות אינטנסיבי יותר, גוזל זמן רב יותר, בשל חשיבותו המכרעת לעולם הרוחני של כל אדם מישאל. ובעיקר, חשיבותו של העיסוק בחובות הלבבות היא בכך שהוא מהווה תשתית לכל העולם היהודי, ולכן העיסוק בו קודם בזמן ובחשיבות. וכך לשונו:

אמר המחבר: כאשר חקרנו על מה שהצורך אליו יותר מפנות דתנו ושרשיה, מצאנו יחוד האלהים בלב שלם – שרשה ויסודה, שהוא השער הראשון משערי התורה, וביחוד (באמונת היחוד – י"ה) יפרד המאמין מן הכופר והוא ראש אמתת הדת, ומי שנטה ממנו – לא יתכן לו מעשה ולא תתקיים לו אמונה. ומפני זה היה תחלת דברי האלהים אלינו על הר סיני: אנכי ד' אלהיך, לא יהיה לך אלהים אחרים וגו', והזהירנו אחר כן על יד נביאו באמרו שמע ישראל ד' אלהינו ד' אחד⁷.

ללא ברור מקיף ויסודי של עיקרי האמונה ותפיסת האלהות – לא רק שאין תוקף לעולם האמוני, אלא אף לעולם המעשי לא תהיה משמעות.

5. מתוך הקדמת הספר, בתרגום ר"י אבן-תבון.

6. שם.

7. בתחילת הפתיחה לשער הראשון מהספר, שער היחוד.

דבריו של רבנו בחיי אינם חריגים בנוף של רבותינו הראשונים, וניתן למצוא להם סיוע גם אצל רבים וטובים אחרים.⁸

אמנם, דרכן של הישיבות בכלל, ושל לומדי התורה שתורתם אומנותם בפרט, נפרדה מזו של רבנו בחיי, כפי שהוא עצמו מעיד. המסורת הלמדנית בעם ישראל הכריעה כי גדלות רוחנית וגדלות למדנית-תורנית גם בעניינים נדירים וקיצוניים שלא יבואו לעולם לכדי יישום, שזורות יחד זו בזו, ואין להפרידן. גם אני הקטן אינני בא לערער על תמהיל זה, אלא רק לבחון את יישומו בקרב קבוצות אוכלוסיה שאינן עונות לקריטריון של תורתו אומנותו, של זה הספון מיטב שנותיו ומשקיע את כליל כוחותיו בבית המדרש.

ה. הכנה נכונה לחייל העורפי

לאור דברים אלו, אני מבקש להציע תכנית הכנה לחייל העורפי, שתספק לו כלי התמודדות עם סחף רוחני, בדמות שובר גלים, ובמקביל תעניק לו מבנה אמין ומוצק מבחינה אמונית.

ראשית, יש מקום לבסס ולמסד לימודים מסודרים בעולם האמונה והמחשבה הישראלי. לימודים אלה צריכים להיות נסבים על עיקרי האמונה שהותוו על ידי רבותינו. חלקם מופרים, נפוצים וידועים (כדוגמת ייחוד האל, חוסר גשמיותו וכדומה) אך אינם מלובנים די הצורך, ולכן כרוכות בהם גם דעות קדומות מסוגים שונים. חלקם האחר של עיקרי האמונה נזנח קצת ברבות השנים, כגון: שאין לעבוד אֵהָר זולת הקב"ה, ידיעת האל את הנבראים, וכדומה. לימוד זה אמור לתת תשתית לכל יהודי מאמין, ויכול להציב אותו לרגלי סולם המוצב ארצה אך ראשו מגיע השמימה.

גם אדם העובד ברוב שעות היום, במשרד צבאי או בכל מקום אחר, יכול ליהנות ממסגרת יומית קבועה של שיעורי אמונה, ומעיון נפשי פנימי, המבטא חתירה להתקרב אל הקב"ה לפי כוחותיו ויכולותיו. מסגרת זו תהיה נגישה יותר אם הוא ניגש ללימוד זה כחזרה, כשינון והפנמה חוזרת של עקרונות, שאותם למד והשכיל בעבר.

עוד לפני השירות ראוי להקדיש זמן ניכר למתן שיעורי אמונה בסיסיים לתלמידים המיועדים לגיוס, אך חשוב יותר – יצירת מסגרת לימודית עצמאית (ולא כזו הבנויה רק על שיעורים⁹) של עולם האמונה. ספרי האמונה הבסיסיים של אומתנו (ובראשם חמשת הספרים הגדולים שנקב בהם הכהן הגדול מאחיו, הרא"ה קוק זצ"ל: אמונות ודעות, חובות הלבבות, הכוזרי, מורה הנבוכים

8. ראה, לדוגמא, את הקדמתו של רב סעדיה גאון לספרו "אמונות ודעות". גם הרמב"ם, שספרו הידוע "משנה תורה" הוא מספרי היסוד של עולם ההלכה והעיון, פותח את כתיבתו בספר המדע, ובפרט בהלכות יסודי התורה. אלה מהוות תשתית אמונית לכל בן תורה, ולכל יהודי מאמין, לפני עיסוקו האינטנסיבי בכל עולם ההלכה והעיון.

9. תכלית השיעורים היא סיכום החומר, ולא הענקת המפגש הראשוני עמו. שיעור מסוג זה האחרון – חזקה עליו שלא יוכל לחדור את מחיצות הנפש, וכל שכן שלא יוכל לחולל תמורה משמעותית בהלך רוחו של המאזין. שיעור ללא לימוד נותר, על פי רוב, במעטפת החיצונית של הנפש בלבד. רק בקשת האמת הפנימית מסוגלת לרומם ולקדם את הלומד, כך לענ"ד.

וספר העקרים) צריכים להיות נלמדים באופן אינטנסיבי על ידי כל בן תורה, ובעיקר על ידי החייל העורפי. אלה משתיתים בלב היהודי את עולם עיקרי האמונה, יוצרים היררכיה וסדר בריאים בנפש ובתפיסת העולם, ובהם ניתן גם למצוא מענה לרבות מהשאלות הרוחניות המנסרות בחלל העולם עד היום.

יחד עם זאת, ראוי לשלב בהכנה זו גם היכרות עם ספרי אמונה אקטואליים יותר, כגון: איש האמונה של הגר"ד סולובייצ'ק זצ"ל וספרי הכנה לחגים ומועדים (על התשובה, פחד יצחק לר"י הוטנר, ספרי הרב חרל"פ ועוד). חשובה מאוד ההמשכיות של מסגרות הלמידה, **האתגר** האמוני והלימודי, ולא רק התעסקות ב"זורטים", או לחלופין בהארות רוחניות נשגבות וקשות מדי להבנה (כדוגמת ספרי חסידות רבים, וכן חלק מספרי הרא"ה קוק, הקשים להבנה וניתנים לפרשנויות שונות ומשונות, בעיקר למי שעדיין איננו מיומן בלימודם).

כאמור, חשוב לעודד את התלמידים לקבוע לעצמם מסגרות זמן סבירות ויומיות של עיון והתבוננות בעולמם הרוחני בעודם בישיבה, לשם העתקתם לחיי השירות הצבאי ולחיים האזרחיים בכלל. הישיבה צריכה לתת את הדעת לקושי הרוחני האדיר שיוצב בפני החיילים הללו, ולוותר מעט על תכנית הלימודים הישיבתית המגובשת והמסודרת לטובת בניין של שמחה, בניין הנפש בעצמאותה.

בצד זאת, חשוב לשמור על מסגרות הלכתיות מסודרות, תוך שימת לב לנקודה חשובה: הקשר של חייל המשרת בבדידות רוחנית, ושאינו נתקל חדשים לבקרים בבעיות הלכתיות סבוכות, עם ההלכה, צריך להתבסס לא על שיעורי הלכה מורכבים ששמע בהיכל הישיבה, כי אם על קשר של **מחויבות אישית** להלכה. מחויבות זו יוכל לרכוש כל חייל שתוצב לו מסגרת לימודית עצמאית, של תוכני ההלכה הבסיסיים שאותם הוא מתבקש ללמוד, לפני שירותו הצבאי ובמהלכו.

לדוגמא: לעומת הלכות עירובין או הכשרת המטבח, הנלמדות בצורה יסודית בישיבות, ואשר למרבית החיילים העורפיים אינן רלוונטיות, נופתע לגלות שחלק גדול מבין חיילינו הניצבים לפני שירותם הצבאי מעולם לא עברו בעיון על הלכות ברכות, שבהן הם נתקלים לפחות 'מאה פעמים ביום'. כן הוא הדבר ביחס להלכות שבת, הלכות תפילה, הלכות בין אדם לחברו, הלכות חגים, ועוד ועוד. אלה הלכות שאינן נדרשות דווקא בשירות הצבאי; הן נדרשות לחיים יהודיים בכלל. מאחר שמודל השירות הצבאי של החייל העורפי מקביל, לעתים קרובות, לאורח חייו של בעל בית מהשורה, שמתחיל את עבודתו בבוקר ומסיימה לקראת ערב, ללא מסגרת ישיבתית בסביבתו, זהו בדיוק הזמן שבו נחוץ לשמור על קשר עם ההלכה.

לימוד יומי קבוע של חצי שעה¹⁰ יכול ליצור מחויבות נפשית עמוקה לעולם ההלכה, בד בבד עם הפקת התועלת האדירה שבידיעת ההלכה.

הרי לנו שתי מסגרות זמן מחייבות, צנועות בממדיהן אך מהותיות מצד תוכנן, לשמירת אופיו האמוני וההלכתי של החייל העורפי. האמונה וההלכה הכלליות, לא אלה המיוחדות לחייל הקרבי המשליך נפשו מנגד, אלא כאלה המתאימות לכל יהודי בעולם הפתוח, הן המפתח לחייל העורפי לשירות נכון מבחינה נפשית ולסיוע במניעת השחיקה הרוחנית.

1. לא ימוש סכר... – עצות לתקופת השירות

אי אפשר להתעלם מגורם משמעותי נוסף בעולם התורה בימינו, והוא המפעל האדיר של הדף היומי. ב"ה, זכה דורנו להרים קרנה של תורה באמצעות מפעל זה, וזכו הוגיו ומייסדיו. כמעט לכל חייל המשרת בבסיס פתוח ישנה אפשרות להגיע לשיעור יומי קבוע בגמרא. בניגוד לבעלי בתים מהשורה, הוא לא נתבע להותיר מאחור ערב ערב את המשפחה והילדים. הוא רק נדרש לפסוע לבית הכנסת הקרוב ולינוק את דברי התורה היומיים, במסגרת זמן מדודה וקצובה. עוגן נוסף זה בעולם התורה, יכול גם הוא לסייע במניעת השחיקה, לא בגלל תוכני הלימוד בלבד, אלא בעיקר בזכות המחויבות ללימוד.

ראוי ורצוי לכל בחור המתעתד להתגייס לשירות עורפי, שמטבע הדברים שעות הפנאי שבו ארוכות לרוב מאלה של חייל קרבי, לאמץ לעצמו את צורת הלימוד של הדף היומי עוד בזמן לימודו בישיבה. כך יוכל להמשיך ברצף את מחויבותו לתלמוד, את הביטוי המשמעותי של רצונו להיות עובד ד' ולומד תורתו, גם כאשר עתותיו מכבידות עליו.

מעל הכל, הישיבה צריכה לחנך את הבחורים להסתובב עם ספר בידם. ליצור חותמת על ראשו של החייל העורפי, לקבע אצלו את נוכחות הספר. משנה, גמרא, קיצור שו"ע, חומש – כל אלה הם דוגמאות טובות לספרים שגם בעיון קצר אפשר להפיק מהם טוב ניכר. החייל העורפי הדתי, ראוי שספר כזה יהיה מונח תמיד בידו. על ידי כך הוא יהיה ניכר מרוב החיילים האחרים, שמציאות כזו אינה מוכרת להם, ודברי אמת ניכרים ואף עושים רושם חיובי וקידוש ד' גדול. חשוב להבהיר לאחינו בני ישראל שהמחויבות לקב"ה היא מחויבות לשכל האנושי ולמאמץ אינטלקטואלי, ולא רק קשר רגשי בלבד. נוסף לכך, אם הספר ימצא בידו, סופו שייפתח. יצירת נורמה תרבותית כזו תוביל את מי שאוחז בספר להשתמש בו מדי פעם, ולבזבז קצת פחות דקות מתות, והמתנות מיותרות¹¹.

10. כדאי לא לקבוע לימוד ארוך יותר, שכן הוא עלול להישחק ולהיעלם עם הזמן.

11. כמי שהכיר את המסגרת הצבאית, אני יכול להעיד שהמתנות חסרות תוחלת הן לעתים שם נרדף לשירות צבאי.

במיוחד יש לתת את הדעת למציאות של חייל שאיננו משרת בבסיס פתוח, כי אם שוהה במחיצתם של חיילים וחיילות שאינם שומרי תורה ומצוות במשך כל שעות היום והלילה, באווירה פתוחה ונטולת משמעת. הסבירות שחייל כזה יוכל ליטול חלק במסגרת לימוד כדוגמת הדף היומי נמוכה. אולם, חייל כזה צריך מיום הגיעו לבסיסו, לסמן את עצמו, להבהיר את מיוחדותו ואת השוני שבינו לבין חבריו.

הוא חייב לנסות לארגן תפילות יומיות¹², ואף שיעור תורני קבוע, יומי או אפילו מספר פעמים ביום. השיעור יכול להינתן על הלכות, פרשת השבוע, משניות, ענייני מוסר ומידות ועוד כהנה וכהנה. החשיבות בשיעור כזה כפולה, הן מנקודת המבט של החייל הדתי והן מנקודת מבטם של שאר החיילים הסובבים אותו. חייל שמארגן שיעור ואחראי לו, מתחייב בזה למסגרת לימוד יומית, קבועה וממוסדת, ובזה הועלנו תועלת גדולה לחייל הסובל מעודף זמן פנוי. כן יוכר חייל זה על ידי חבריו כאדם ראוי ומהוגן, כחפץ להשרות עליהם את אור ד', והם ישמחו בו או לכל הפחות יעריכו אותו ביותר¹³.

ז. במקום סיכום

הדברים שכתבתי מתאימים בעיקר לחייל העורפי, אך דומני שראוי להתבונן בהם גם כאשר אנו נותנים דעתנו לחינוכם של בחורי הישיבות לקראת היציאה לאתגר החיים האזרחיים, באוניברסיטה, במקומות העבודה ובחיי המשפחה. באמצעות הטלת עוגנים בעולם התורה, ניכר בן התורה ממי שאינו כזה. הוא משפיע לטובה על סביבתו, ובאמצעות השפעה זו הוא גם מחסן את עצמו במידת מה משחיקה רוחנית. לעניות דעתי, העיקר הוא – ביסוס עולם אמוני יציב ואמתי, המיוסד על אדני הקודש של ענקי האמונה הישראלים, עולם שהקשר אליו יהיה באמצעות היכרות מעמיקה מהעבר וקשר מתמיד בהווה; מחויבות להלכה וללימודה הקבוע והמסודר; מחויבות למסגרות לימודיות שאינן מחייבות מאמץ גדול מדי (כדוגמת הדף היומי), והטבעת חותמת אישית של בן תורה החפץ בדברי תורה בכל דרכיו, באופן סביר וניתן למימוש. וכאשר יחזיק האדם בכל האמור לעיל, יקל עליו לעמוד מול הסערות הפנימיות והחיצוניות העוברות עליו ועל ידי כך יזכה להישאר קרוב לבוראו.

12. גם אם לא יתכנסו מניין אנשים, התכנסות של יהודים מתפללים יחדיו מרוממת את המתפלל, ומעניקה תחושת חמימות ורעות לתפילה, כך מניסיון אישי של תפילות רבות בבסיסים נידחים.

13. גם כאן אניח לניסיון האישי לשמש מצע לרעיון. נופתע לגלות עד כמה חיילים וחיילות, הרחוקים מכל זיק של יהדות, מעריכים את מי שמעביר להם שיעור. ההערכה נוצרת מאליה, מעצם ההכרה ברצון של פלוני להרעיף עלינו מטובו. גם אם ישנה התנגדות לייצוג הדת על ידי החייל, לא מצאתי התנגדות עקרונית להעברת שיעור שלא בכפייה. ההפך הוא הנכון: רבים וטובים ממתנגדי הדת חפצים לשמוע את דברה, ואם רעיונות אלה יוצגו בטוב טעם, בביטחון עצמי ובעוז נפשי – הם יפעלו פעולה כלשהי בלב השומעים. בקשות רבות לשיעורים זכיתי לשמוע מאנשים, שהקשר בין זהותם כפי שהכרתיה לבין בקשתם הפתיע אותי ביותר.